

*Pusztakamarási tűnődés Sütő András nyolcvanadik születésnapján**

I.

A pusztakamarási világ régóta ismerősöm. Sütő András írói pályája első két évtizedében számtalan változatban megrajzolta ezt. Régóta ismerőseim közé tartoznak az ő mezősegi alakjai Bogár Zsuzsikától Marisán úrig, Félrejáró Salamontól Zászlós Demeterig, Gyümölcsoltó Gergelytől Sütő András szüleiig.

Sütő András nagyon fiatalon vált az erdélyi magyar irodalom népszerű novellistájává és színműrójává. Köztudott, hogy művészetének első két évtizede a maradandó értékek mellett a sematizmus nyomait is magán viseli. Természetes az, hogy a mélyről jött fiatal tehetséget megtévesztette a közösségi boldogulást hirdető kommunista ideológia. Ezt azonban fölösleges és káros örökké emlegetni. Sütő András ugyanis óriási szellemi és erkölcsi igényességgel felismerte megtévesztettségét, és szembefordult a hazugságra épített kommunista diktatúrával, és élete végig szemben állt minden olyan hatalommal, amelyik az emberi méltóságot veszélyeztette, s amelyik a kisebbségi magyarságot méltatlan emberi sorsra kárhoztatta.

Életműve az erdélyi magyarság sorskérdéseinek egyetemes érvényű művészi kifejezése s ugyanakkor magának az emberi méltóságnak és autonómiának is az egyetemes érvényű védelmezője.

Első klasszikus értékű műve, az 1970-ben kiadott *Anyám könnyű álmot* ígér úgy mutatja be a pusztakamarási kisemberek küzdelmes életét, hogy a pusztakamarási kisvilágot a világkultúra tapasztalataival szembesítve emeli az emberi lét modelljévé.

Ezt a regényt sok-sok egymástól elkülönülő mozaikból építette fel. Szemléletileg egységes egész, de ezt az egészet egymástól epikailag eltérő részek alkotják, melyek egymással jelentésszerű kapcsolatban vannak: ellentétesek, párhuzamosak, összekapcsolódnak.

Anekdóták, földrajzi leírások, etnográfiai esszék, jellemzések, esszénovellák, beszélgetések, levelek, kérvények, önéletrajzok, mesék, játékok, riportszerű párbeszéddek, hivatalos rendeletek, újságcikkek, népdalszövegek, zsoltárok, családi feljegyzések világítják meg az emberlét titkait és próbatételeit.

Ezek révén egy-egy jellemet, eseményt több nézőpontból lát az olvasó, s így rakódik össze a sokféle elemből a hiteles történelem. A sokféle szemléleti elemet az író személyes jelenléte, alakító, vallomást tevő, magyarázó, elemző magatartása fogja össze.

Önéletrajzi hitelességgel szólaltatja meg a sokszínű életanyag érzelmi és gondolati tartalmait: nemcsak vállalja szülőföldjének, a mezősegi kis falunak a világát, hanem egyetemes emberi távlatokba is emeli azt.

* Elhangzott 2007. június 17-én, a Sütő András 80. születésnapján rendezett emlékünnepeken, Pusztakamaráson.

Az egyes eseményeket, történeteket gazdag képi kifejezőmódja révén általános érvényű példázatokká emeli. A kárpitos apja például azt mondta gyerekeinek, hogy ha ő meghal, jöjjenek ki halottak napján a sírjához világitani, nem azért, hogy őt lássák, vagy hogy ő lásson valamit, hiszen az ő szemét már betömi a föld, hanem hogy a saját arcukra hulljon a gyertya világa. Ebben a képben egész erkölcsi tanítás szólal meg: emlékezzetek elődeitekre, merjetez együtt lenni, legyetek erkölcsösek, merjetez egymás szemébe nézni, s főként legyetek együtt, legyetek közösség. Az *Anyám könnyű álmat ígér* tele van ilyen gazdag értelmű, messzire világitó mondatokkal, példázatokkal.

De ugyanilyen távlatosító módszere Sütő Andrásnak az, hogy a pusztakamarási kisemberek életét a kultúra és a világtörténelem ismert személyiségeinek magatartásmódjaival szembesíti.

Viszonyításaiban, elemzéseiben közel száz történelmi személyiségnek, tudósnak, művésznek a neve és eszmevilága jelenik meg Jézustól Kálvin Jánosig, Szervét Mihályig, a XVII. századi erdélyi fejedelemtől, Bethlen Gábertől kezdve az élő kortársakig. Gergely bácsi „álorcás főhajtása” így kerül párhuzamba Galilei önmentő megalkuvásával, de mindkét megalázkodás az élet fölismert értékeinek a továbbvitelét segíti. Gergely bácsi hamar kilép az ortodox pápa életmentő szolgálatból, Galilei pedig tovább folytatja korszakalkotó felfedezéseit.

Így mutatja meg Sütő András, hogy az élet egyetemes törvényeit a falusi kisemberek is éppoly mélyen átéli és megszenvedik, mint a világtörténelem ismert alakjai.

Az *Anyám könnyű álmat ígér* hőseinek az élete csupa szenvedés volt, de a nehéz történelmi időszak sem tudta belőlük kiirtani az emberséget, a székely kedélyt, életakaratot, az önmagukkal való azonosság igényét.

A dokumentumszerű tényirodalomnak és az elemző, jelképes, parabolisztikus prózának szerencsés szintézise ez a regény.

Különös, fájdalomból és derűből teremtett atmoszférájának azért van erősen lírai jellege, mert ez a belső értékeivel bemutatott világ egyben búcsúzó, pusztuló világ is: a szétszóródás folyamata árnyékolja be a derű színeit is. Hőseinek erkölcsi erejét, szelíd öntudatát az adja meg, hogy helytálltak a történelemben.

II.

Sütő András a nemzetiségi megmaradás lehetőségeit kutató „naplójegyzeteiben” és esszéiben egyaránt nagy figyelmet szentel az anyanyelvnek, s az anyanyelv révén megőrzött hagyományoknak, közösségi érzületnek, közös titkoknak. Az anyanyelv „színes bója a vizek hullámozásában”.

Az anyanyelv és a nemzet, nemzetiség elválaszthatatlanul közös létezése az anyanyelvért való felelősség terhét rakta az íróra, aki a „magunk megőrzésével” foglalatostkodott. Gazdag előzmények után az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregénye azt mutatta be, hogy az anyanyelv szavaival hogyan adják át

a világot a nagyszülők beszélni tanuló unokájuknak. S azt is, hogy közben bennük miféle gondolatok, emlékek támadnak.

Gazdag szellemiségű vitairat is ez a regény a kultúra nemzeti kötöttségét és személyességét tagadó törekvések ellen.

A veszélyeztetett, üldözött anyanyelv védőirata is értékeinek nagyszabású bemutatásával, teremtő munkásainak megidézésével, nyelvünk gazdagságának, szépségének, erkölcsi tartásának érzékeltetésével. Létfontosságú az anyanyelv védelme Sütő András munkásságában, hiszen jól tudja, hogy „nyelvéből kiesve: létének céljából is kiesik az ember”.

Ezért vált számára a hetvenes évek kezdetétől az egyik legfontosabb problémává az anyanyelv jogainak a védelme, az anyanyelv alkotó munkásainak megbecsülése.

III.

Az erdélyi magyarság megoldatlan sorskérdései vezették Sütő Andrást a hetvenes évek közepén nagy történelmi drámáinak megalkotásához. Korábbi kísérletei után drámaíróként is a magyar irodalom élvonalába emelkedett a hetvenes években. Történelmi és mitologikus témájú drámái az erdélyi magyarság megoldatlan létkérdéseikre keresik a választ a történelem példáival és a mai abszurdítások feltárásával.

Keserű látleteit azonban cselekvő magatartással kapcsolja össze. A cselekvésre, ellenállásra, önazonosságra ösztönző példákat mutatja meg: a lehetetlen körülmények között is cselekvő emberek a hősei.

Fő kérdésük az, hogy mi történik az emberrel a hatalom kezében, és mivé válik az ember, ha hatalomhoz jut? A Sütő-drámákat – s szinte az egész erdélyi magyar drámairodalmat – ez a kérdés foglalkoztatta leginkább a hetvenes években. A történelem abszurditásaival szembesülő és szembesítő darabjai könnyörtelen igazságkeresés példái is.

Sütő András hetvenes évekbeli drámasorozata döbbenetes látélet az erdélyi magyarság megpróbáltatásairól s magáról az emberi sorsról.

Az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* törvénytisztelő hőse csak élete árán ismeri fel, hogy a romlott hatalomtól az ember sohasem kaphat igazságot, hogy egyezkedés közben veszett el mindene. Ezért a tétovaság és egyezkedés helyett a forradalom útját választja legalább a fia számára.

A *Csillag a máglyán* nemcsak a hatalommal küzdő embert mutatja meg, hanem a hatalomba jutottat is a maga tragikumával állítja elének a szellem és a hatalom feloldhatatlan ellentétében. Szervét Mihályt elpusztíthatja a túlerő, de utolsó szavaival is igazi az értelmiségi küldetés kötelességét és fontosságát vallja: „Gyertyát nem azért gyújtanak, hogy a véka alá rejtsek, hanem hogy a gyertyatartóba tegyék és fényét vesse mindazokra, kik a házban vannak. Gondolkodó emberek, ti vagytok a világ világossága, nem rejthető el a hegyen épített város.”

A *Káin és Abel* a bibliai történet átértelmezésével szembesíti kiélezett konfliktushelyzetben szembesíti az önmagát földadó, megalázkodó lénnel a felemelt fejű,

történelmi cselekvést vállaló embert: „Mert ha porból lettünk is: emberként meg nem maradhatunk az alázat porában.”

A szuzai menyegző konfliktusok egész hálózatában vizsgálja az önmagát istenné kikiáltó hatalom pusztításait, s az ilyen hatalommal való bármilyen jellegű kapcsolatot erkölcsi képtelenségét emeli ki.

A hetvenes években Sütő András egy ellenséges, romlott világban kereste a sajátosság méltóságát és értékét. Mindegyik nagy drámája a felemelt fő dramaturgiája szerint épült fel, mindegyik az emberi méltóság igényét sugározta.

IV.

A nyolcvanas években már erre sem volt mód. Az erdélyi magyarság élete a képtelenségek közegébe jutott. Szó sem lehetett már a sajátosság méltóságáról, értékeinek védelméről. Valósággá vált mindaz, ami abszurditás, képtelenség volt. Így lett az *Advent a Hargitán* az erdélyi magyarság menekülésének, szétszóródásának balladai hangvételű siratója, az *Álomkommandó* pedig a fasiszta jellegű diktatúra abszurditásait bemutató dráma.

Sütő András számára a rendszerváltás öröme is csak pillanatnyi lehetett. 1989 karácsonján ő is azt remélte, hogy az erdélyi magyarság végre felszabadulhat a létére törő nacionalista diktatúra nyomása alól. Az önrendelkezés, a kollektív jogokon alapuló autonómia megvalósulása helyett azonban hamarosan azt kellett tapasztalnia, hogy „Endlösung-tervét a kivégzett Diktátor nem vitte magával a sírba”.

Ez a felismerés és személyes tapasztalata ösztönözte őt arra, hogy szellemi energiáit az erdélyi magyarság méltatlan sorsának a megváltoztatására fordítsa.

Nem valamiféle váteszes megszállottság vitte őt a közösségi gondokhoz, hanem a felelősségtudat. Ez szólította arra is, hogy „létvégi hajrában” is közvetlenül is elmondja véleményét közösségének történelmi és mai léthelyzetéről.

Utolsó másfél évtizedének különféle műfajú alkotásait – drámáit, naplójegyzeteit, esszéit, leveleit – az a szándék fogja össze, hogy segítse az erdélyi magyarságot fölegyenesedni, önrendelkezéssel, autonómiával megemelt közösséggé válni.

Végveszélybe jutott kisebbségi közösségét próbálja ráeszméltetni arra, hogy az utolsó órában bár, de eljött a történelmi cselekvés ideje. Ha elmulasztja ezt a pillanatot, lezárhatja történelmét.

A kelet-közép-európai rendszerváltás megteremtette a külső körülményeket ahhoz, hogy az erdélyi magyarság is kivívja autonómiáját, önrendelkezését, hogy ne a pusztulás törvényszerűségei szerint teljesejék be sorsa.

Sütő Andrásnak meggyőződése volt, hogy az erdélyi magyarságnak nem elmenekülnie és szétszóródnia kell, hanem a történelem új körülményei között ki kell küzdenie, meg kell teremtenie a Székelyföld autonómiáját, önrendelkezését, hogy az az egész erdélyi magyarság nemzeti fölemelkedésének alapja legyen.

A korábbinál kedvezőbbek az európai körülmények is ahhoz, hogy a magyarság szellemi, kulturális és nyelvi egysége újra létrejöjjön. A magyarság szellemi integ-

rációja ma történelmi szükség és lehetőség. Ha Románia is Európához akar tartozni, nem hagyhatja figyelmen kívül az európai normákat – vallotta Sütő András. Sokszor idézte a svájci kantonok, finn, olasz, spanyol autonómiák példáját. Ezek azt bizonyítják, hogy a kisebbségek emberhez méltó élete nem illúzió csupán, hanem megvalósítható lehetőség.

Sütő Andrást eszmékedése óta szomorította szülőföldje magyar nemzetiségi közösségének pusztulása. Már az *Anyám könnyű álmat ígér* című regényének hangulatát is meghatározta ennek az „örökkön szóló mélyhegedűnek a hangja”, mely ott bolyong „e holt-tengeri tájon”. A regény megjelenése óta eltelt évek tapasztalatai az „otthonalánítás” krónikáját írták vele.

Írásainak mégsem a panasz a fő iránya. A tények számbavétele kiindulópontja a sorsváltoztató cselekvésnek.

A történelmi mérlegelés azt mutatja, hogy a románok mindkét világháború után az európai normáknak megfelelő nemzetiségi törvényeket és jogokat ígértek az erdélyi magyarságnak. Ezekkel az ígéretekkel fordították a maguk javára a történelmet. Ezeket azonban csak a béketárgyalásokon hangoztatták, utána soha meg nem valósították. S ezt soha sem kérték rajtuk számon azok a nagyhatalmak, amelyek ennek alapján ítékeztek a javukra. Ezért van az, hogy az erdélyi magyarság legfontosabb követelése immár közel kilenc évtized óta és ma is az, amit maguk a románok ajánlottak föl és ígértek meg 1918 decemberében: az önrendelkezés, az autonómia, a kollektív jogok elismerése.

Amit azonban varázsszóként használtak a béketárgyalásokon, később azt „destabilizáló” tényezőnek minősítették, s hallani sem akartak róla.

Éppen ez az ígéretek, szerződéseket, törvényeket, európai emberi normákat semmibe vevő magatartás az, amelyik arra a felismerésre vezette Sütő Andrást, hogy a történelmi tapasztalatok alapján újra kell gondolni a magyarság nemzeti cselekvési tervét.

Minden erővel arra kell törekedni, hogy a magyar kisebbségeket is magukba foglaló államok betartsák az európai kisebbségi jogi normákat. Ha nem teszik ezt maguktól, rá kell kényszeríteni őket erre politikai-diplomáciai eréllyel. Ez ma Magyarország és a kisebbségi magyarság közös történelmi feladata. „Magyarországnak nemcsak kötelessége, de joga is védőhatalmi szerepet betölteni a határon túli magyarság jogainak érdekében.”

A szép elgondolások, eszmék önmagukban nem elegendők, azoknak érvényt is kell szerezni. Sütő András nemzetalakítási koncepciójában kitüntetett hely illet meg a valóságos történelmi cselekvést, az emberi jogok érvényesítését, a szétdarabolt nemzet szellemi egyesítésének valóságos cselekedeteit.

Minden írását az erdélyi magyarság megmaradásáért, nemzeti fölemelkedéséért, emberi méltóságáért való cselekvés erkölcsé hatja át. Önmagát megsokszorozva cselekedett a szellem és erkölcs magas rendű és tiszta eszközeivel az erdélyi változásokért, az erdélyi magyarság európai minták szerinti autonómiájáért.

Életművének egyik vezérfonala a kisebbségi közösségek emberi jogaiért való folyamatos küzdelem. A rendszerváltozás folyamatában ez a törekvése fölerősödött,

mert meggyőződése volt, hogy a rendszerváltozás, majd az Európai Unióhoz való csatlakozás az utolsó esély a sokfelé szakított magyarság számára ahhoz, hogy az európai jogi normáknak megfelelően szellemi, nyelvi, kulturális értelemben visszaállítsa nemzeti egységét, megerősítse nemzeti összetartozás-tudatát.

„Az anyaország és a nagyvilág támogató erejével megsegítve be kell verekednünk magunkat minden határon túli magyar régióban a teljes és valóságos önrendelkezés védelme alá. A határok feletti magyar integráció így válik metaforikus reménységből alkotmányos valósággá.” Az illyési haza a magasban gondolat így lesz Sütő András írásaiban történelemformáló eszmévé és reménységgé.

Könyvei szinte enciklopédiái a romlásnak és a gyógyítási kísérletnek egyaránt. A bajok számbavételével is cselekvésre szólítanak. Az erdélyi magyarság megerősítésére irányuló történelmi cselekvés igénye hatja át minden sorát.

Példák sorával bizonyítja, hogy az erdélyi magyarság egyenjogúságot kérő szelíd magatartása nem hozott eredményt, nem talált meghallgatásra. Éppen ezért elkerülhetetlen már a romániai magyarság önvédelmi magatartásának a radikalizálódása. A megfogalmazott eszményeket mindig szembesítette a valóságos helyzettel.

Ez a szembesítés nem az eszményeket kérdőjelezte meg, hanem kiegészítette azokat a megvalósításukhoz szükséges körülmények megteremtésének a felelősségével. Gondolkodásában a nemzet földarabolhatatlan egység, részei egymás nélkül nem boldogulhatnak.

Az emberi jogok védelmét sohasem szűkítette le a saját nemzetére. Írásai a humanum védelmének egyetemes érvényű dokumentumai. ☒